

Offprint

Studia Biblica Slovaca je recenzovaný vedecký časopis zameraný na skúmanie Svätého písma Starého a Nového zákona predovšetkým zo stránky filologickej, historickej, exegetickej a teologickej.

Ročník VII (2015), číslo 2

Vydáva Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Kapitulská 26, 814 58 Bratislava 1, IČO 0039786510.

Vedecké kolégium/Advisor board: Reimund BIERINGER (Leuven, B) – Georg BRAULIK OSB (Wien, A) – Peter DUBOVSKÝ SJ (Roma, I) – Pavol FARKAŠ (Nitra) – Massimo GRILLI (Roma, I) – Leslie HOPPE OFM (Chicago, USA)

Šéfredaktor: Blažej ŠTRBA (Badín)
Zástupca šéfredaktora: Jozef JANČOVIČ (Bratislava)
Redaktor pre recenzie: František TRSTENSKÝ (Spišské Podhradie)
Výkonný redaktor: Martina KORYTIAKOVÁ (Roma, I)

Redakčná rada/Editorial board: Jaroslav BROŽ (Praha, CZ) – Juraj FENÍK (Košice) – Júlia Daniela ISKROVÁ OP (Ružomberok) – Róbert JÁGER (Košice) – Peter JUHÁS (Wien, A) – Branislav KLUSKA (Ružomberok) – Róbert LAPKO (Košice) – Libor MAREK (Detroit, USA) – Jaroslav RINDOŠ (Bratislava) – Milan SOVA (Bratislava) – Jozef TIŇO (Bratislava) – Gabriela Ivana VLKOVÁ OP (Olomouc, CZ)

Za lektorovanie všetkých článkov zodpovedá redakčná rada.

Jazyková úprava: Dušan Rončák
Obálka: Martin Mičko

Na príprave publikácie sa podieľali aj Lionel Goh, Dagmar Kráľová FMA a Lucilla Tongeľová SDR.

Príspevky v slovenčine, češtine a v angličtine (od zahraničných autorov) alebo knihy na recenziu prosíme poslať na adresu redakcie *Studia Biblica Slovaca*, Banská 28, 976 32 Badín (Slovakia), redakcia@biblica.sk.

Príspevky sa požadujú v elektronickej podobe, podľa možnosti v textovom editore Microsoft Word. Ak sú používané iné fonty písma pre hebrejčinu a gréčtinu ako v programe BibleWorks, tak upresniť aké, prípadne preposlať používaný font spolu s príspevkom. Príspevok typu štúdia, poznámka alebo reflexia musí byť doplnený abstraktom a jeho anglickou verziou, anglickým názvom príspevku, max. piatimi kľúčovými slovami v slovenčine/češtine a angličtine, zoznamom bibliografie a kontaktom na autora príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú. Redakcia si vyhradzuje právo upraviť titulok a vykonať potrebnú jazykovú a štylistickú úpravu prijatých príspevkov. Upresňujúce podmienky pre prispievateľov sú dostupné www.biblica.sk.

Články časopisu sú abstrahované v troch svetových periodikách: *Old Testament Abstracts* ISSN 0364-8591, *New Testament Abstracts* ISSN 0028-6877 a *Elenchus of Biblica*.

S povolením Arcibiskupského úradu v Bratislave zo dňa 3. júna 2014

Prot. N. 2229/2014

Studia Biblica Slovaca

Printed in Slovakia, 12/2015.

Vychádza dvakrát do roka.

Cena: 6 €

ISSN 1338-0141

EV 3744/09

„Bud'te milosrdní“ (Lk 6,36) v kontextu Nového zákona

Ladislav Tichý

Obsahem novozákonních evangelií je líčení života a působení Ježíše Krista. V tomto rámci zaujímají nemalé místo Ježíšovy řeči. V těchto řečech jsou poměrně hojně zastoupeny slovesné tvary v imperativu. Je to zvláště patrné ve velkých synoptických evangeliích, tj. Matoušově a Lukášově. Celkem je možné v synoptických evangeliích nalézt 407¹ imperativních tvarů (v přítomnosti nebo v aoristu), kterých užívá Ježíš (v 2. osobě jednotného nebo množného čísla), když se obrací na lidi kolem sebe. Na Matoušovo evangelium jich připadá 159 a na Lukášovo 150. Je samozřejmé, že ne všechny tyto imperativy jsou stejně významné. Tak např. Ježíšův rozkaz ἀναχωρεῖτε („odstupte“ či „odejděte“) v Mt 9,24 před vzkříšením dcery představeného synagogy má nepochybně teologicky slabší význam než Ježíšova útěšná slova μὴ κλαίετε („neplačte“) na paralelním místě v Lk 8,52. Teologicky nejvýznamnější jsou jistě texty, ve kterých Ježíš učí autoritativním způsobem. K nim patří především tzv. horské kázání v Matoušově evangeliu (5,1–7,28) a jeho stručnější paralela v tzv. řeči na rovině u Lukáše (6,20–49). Součástí tohoto textu je také výzva v Lk 6,36: Γίνεσθε οἰκτίρμονες. Ačkoliv je to pouze jedna z řady Ježíšových výzev, její význam z teologického hlediska je dost zásadní. Na první pohled se může jevit jako jasná a srozumitelná, když ji s většinou překladů přeložíme: „Bud'te milosrdní“². To ovšem ještě zdaleka nezajišťuje plné pochopení významové hloubky tohoto textu. Tento příspěvek se chce pokusit vnímat tuto výzvu v kontextu Lukášova evangelia i celého Nového zákona. K tomu bude zapotřebí zkoumat jak tradici a redakci

---

¹ Počty imperativů byly zjišťovány pomocí programu BibleWorks 9. Nebyly počítány např. imperativy v Ježíšových podobenstvích a v Božích přikázáních, i když je vyslovuje Ježíš. Výsledná čísla jsou však orientační, protože některé tvary se dají chápat také jako indikativ.

² Tento překlad má většina současných českých překladů, kromě *Jeruzalémské bible*, která překládá „Bud'te soucitní“, a překladu *Slovo na cestu*, který celý verš 6,36 parafrázuje takto: „Vždyť Bůh je dobrý i k lidem nevděčným a zlým. Bud'te tedy velkorysí jako váš Otec“. Překlad „Bud'te milosrdní“ má i slovenský překlad *Sväté Písmo*.

textu tohoto verše, aby byla patrná jeho výpověď a funkce v bližším i širším kontextu Lukášova evangelia, tak potom rovněž hledat ozvěny a příbuzné texty v rámci celého Nového zákona. Jen tak bude moci vyplynout plné poselství výzvy v Lk 6,36.

1 Tradice a redakce textu

Krátká věta „Buďte milosrdní“ tvoří nepochybně minimální smysluplnou jednotku, ale vlastní výpověď, ve které se odráží komunikační záměr, který měl autor, dává teprve text celého souvětí, které tvoří obsah verše Lk 6,36. Řecký text tohoto verše (podle 28. vydání Nestle-Aland) zní:

Γίνεσθε οἰκτίρμονες καθὼς [καί] ὁ πατήρ ὑμῶν οἰκτίρμων ἐστίν.

V textu tohoto souvětí se vyskytuje jedno místo v hranatých závorkách, což znamená, že vydavatelé edice Nestle-Aland nedospěli k jednoznačnému závěru o podobě původního textu, třebaže takto vyznačené místo prozrazuje tendenci editorů k přijetí delšího textu, tj. zde s καί³. Textově kritické rozhodnutí zde skutečně není snadné, protože většina řeckých rukopisů (počínaje kodexy Alexandrijským a Bézovým z 5. století) má sice καί, ale kodexy Vatikánský a Sinajský a některé další⁴ mají text bez καί. Rozhodnutí, jak vypadal původní text, se jeví proto opravdu jako obtížné⁵. Ale na druhé straně se jedná o variantu, která má z hlediska významu minimální závažnost, protože překlad textu bez spojky καί nebo s ní může zůstat prakticky týž. Jedná se o jedno z míst s hranatými závorkami v řeckém textu Nového zákona, která např. textový komentář B. M. Metzgera⁶ přechází mlčením. Můžeme tedy přeložit celé souvětí v Lk 6,36 takto:

Buďte milosrdní, jako je milosrdný váš Otec.

Tento překlad ovšem vyžaduje zdůvodnění, protože se nemusí ve všech bodech jevit jako nesporný. První slovo, tj. rozkazovací způsob přítomného času

---

³ Viz ALAND – ALAND – KRAVIDOPOULOS et al., *Novum Testamentum Graece*, 10* a 54*.

⁴ Celý údaj edice Nestle-Aland o kratším čtení: Ɀ B K W Ξ Ψ f¹ 579 c d sy^s co; Mcion^T Cl.

⁵ Např. vydání *The Greek New Testament SBL Edition* [cit. 2015-07-28] má kratší text, tj. bez καί.

⁶ Viz METZGER, *A Textual Commentary on the Greek New Testament*.

γίνεσθε vyjadřuje zřejmě obecný rozkaz⁷. Užití imperativu slovesa γίνεσθαι místo, jak by se očekávalo podle gramatiky klasické řečtiny, „normálního“ tvaru ἔστε⁸ od slovesa εἶναι je v Novém zákoně jev normální a obvyklý⁹. Překlad pomocí slovesa „stávat se“ by byl naprosto nevhodný (vzhledem k slovesnému vidu by se jednalo o tvar „stávejte se“).¹⁰ Zcela na místě je překlad „buďte“, přičemž významová síla tohoto imperativu by se snad dala opsat jako: „buďte stále (milosrdní)“¹¹.

Skutečným klíčovým slovem v celé výpovědi je však adjektivum οἰκτίρων, které se zde vyskytuje dvakrát. Nejprve je v množném čísle a potom v nominativu jednotného čísla. V Novém zákoně se s ním setkáváme jen ještě v Jak 5,11. V Septuagintě se vyskytuje 17krát, a to v drtivé většině případů jako překlad hebrejského adjektiva חַיָּוִן, které slouží k vyjádření Božího postoje a jednání (srov. užití οἰκτίρων v Lk 6,36b a Jak 5,11). Na více než polovině míst v hebrejském textu Starého zákona tvoří חַיָּוִן dvojici s výrazem חַיָּוִן, který je v Septuagintě většinou překládán pomocí adjektiva ἐλεήμων, jež má základní význam „milosrdný“. Je však jasné, že obě adjektiva se navzájem doplňují a tvoří dohromady vlastně jednu výpověď o Bohu, takže nelze jejich významy striktně odlišit a nelze je vůbec stavět proti sobě¹². To je třeba vzít v úvahu také při překladu a interpretaci Lk 6,36, kde se setkáváme pouze s οἰκτίρων. Toto adjektivum patří etymologicky k substantivu οἶκτος, které vyjadřuje myšlenku

⁷ To je aspoň základní význam imperativu prézentu v novozákonní řečtině. Viz FANNING, *Verbal Aspect*, 327.

⁸ Imperativ ἔστε se v Novém zákoně (na rozdíl od indikativu ἔστέ!) nevyskytuje.

⁹ Imperativ γίνεσθε je v Novém zákoně užit celkem 24krát, a to nejvíc v 1 Kor (4,16; 7,23; 10,7,32; 11,1; 14,20 [dvakrát]; 15,58), u Lukáše je to kromě 6,36 jen ještě 12,40. Pět výskytů rozkazu γίνου v jednotném čísle (Lk 19,19; Jan 20,27; 1 Tim 4,12; Zj 2,10; 3,2) je vyváženo pěti užitími tvaru ἴσθι (Mt 2,13; Mk 5,34; Lk 19,17; 1 Tim 4,15). Praktická možnost záměny těchto tvarů je jasně poznat z Lk 19,17 a 19,19, kde ve stejném významu je na prvním místě ἴσθι a na druhém γίνου.

¹⁰ Překlad „werdet barmherzig“ v Lk 6,36 mají ovšem některé německé překlady, např. *Münchener Neues Testament* nebo překlad Fridolina Stiera (*Das Neue Testament*). Německý tvar imperativu *werdet* sice nevyjadřuje vid, ale i tak se zde jedná spíše o snahu zachovat doslovnost vůči originálu než o věcně odpovídající překlad.

¹¹ Srov. ZERWICK, *Graecitas biblica*, § 242, kde se parafrázuje γίνου γρηγορῶν ze Zj 3,2 jako „esto assidue vigil“. Srov. také anglický překlad 4. vydání této příručky: ZERWICK, *Biblical Greek*, 79: „be (always) wakeful“.

¹² Srov. Žl 145(144),8, kde jsou v Septuagintě adjektiva οἰκτίρων a ἐλεήμων v opačném pořadí, než jak by se očekávalo podle hebrejského textu.

nářku a soucitu¹³, takže οἰκτίμων může jistě znamenat „soucitný“, ale je třeba vidět i další skutečnosti a okolnosti. Je to jednak určitá expresivnost výrazů z rodiny οἶκτος¹⁴. Pak nelze nejen přehlížet již zmíněné starozákonní užití, ale hlavně je třeba spatřovat rozhodující význam v kontextu, ve kterém se Lk 6,36 nachází. Bezprostředně předchází (v 6,35) požadavek lásky k nepřátelům (vyslovený už předtím v 6,27) a následuje varování před odsuzováním druhých (6,37), po němž je výzva k nezištnému a ochotnému dávání (6,38). Ještě před rozhodnutím o tom, zda verš 6,36 se pojí s předcházejícím či následujícím textem (viz níže), je ze souvislosti dostatečně jasné a prakticky nesporné, že u výzvy v Lk 6,36 je rozhodující jednání, tj. skutky a činy, ne pouze vnitřní smyšlení, které může být snad doprovázeno vnější mimikou¹⁵. Proto překlad „bud'te soucitní“, jak se s ním setkáváme např. v *Jeruzalémské bibli*¹⁶, se dá označit nejen jako nevhodný, ale i přímo jako chybný. Vedlejší věta, která následuje po výzvě „Bud'te milosrdní“ a která je uvozena spojovacím výrazem καθώς „jako“, nevyjadřuje pouhé přirovnání, ale má také význam věty důvodové¹⁷. To znamená, že pak není tak důležité, zda v původním textu bylo καθώς καί nebo jen καθώς. Výzva k milosrdnému jednání se opírá o to, že takový je a takovým způsobem jedná sám nebeský Otec.

Tak lze říci, že shora uvedený překlad Lk 6,36 se jeví jako dostatečně zdůvodněný. Pro odhalení plného významu těchto slov je však třeba také neopomenout diachronní pohled, tj. snažit se odpovědět na otázky, které se

---

¹³ Srov. CHANTRAINE, *Dictionnaire étymologique*, 782n; BEEKES, *Etymological Dictionary of Greek*, 1056n.

¹⁴ Srov. CHANTRAINE, *Dictionnaire étymologique*, 783, který tvrdí, že slova patřící do rodiny οἶκτος jsou „plus expressifs que la famille de ἔλεος“. K sémantickému okruhu „milosrdenství“ patří v Novém zákoně také σπλάγγνα. Toto substantivum (užívané běžně v množném čísle) má základní význam „vnitřnosti“, ale v přeneseném významu potom „srdce“ a v dalším odvození „soucit“ nebo „milosrdenství“.

¹⁵ Adjektivum „soucitný“ má (viz *Slovník spisovné češtiny*, 401) dva významové odstíny: 1. mající soucit: *soucitný přítel*; 2. vyjadřující jej: *soucitný pohled*. Hledisko „praxe“ zdůrazňuje u οἰκτίμων SÖDING, *Nächstenliebe*, 162.

¹⁶ Český překlad v Lk 6,36 „bud'te soucitní“ v *Jeruzalémské bibli* se opírá zřejmě o text „Montrez-vous compatissants“, který je ve francouzském vydání *Bible de Jérusalem* z r. 1973, z něhož vycházelo české vydání.

¹⁷ Tato skutečnost, která vyplývá z obsahu vedlejší věty, je však v komentářích málo připomínána. Ale viz např. SCHÜRMAN, *Das Lukasevangelium*, 360, pozn. 117: „Der Vergleich (καθώς) ist begründend“; WOLTER, *Das Lukasevangelium*, 260: „begründende Funktion“.

dotýkají historie tohoto textu. Prvním krokem je pohled na paralelní text, který se nepochybně nachází v Mt 5,48, i když se jedná z velké části o formulaci s nemalými slovními rozdíly. Mt 5,48 v řeckém textu zní: ἔσεσθε οὖν ὑμεῖς τέλειοι ὡς ὁ πατήρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τέλειός ἐστιν, což se dá co nejdoslovněji přeložit: „Budete tedy dokonalí, jako je dokonalý váš nebeský Otec“. Hlavní rozdíl oproti Lk 6,36 je v přísudkovém adjektivu τέλειοι („dokonalí“). Už méně závažný rozdíl je ve futuru ἔσεσθε na začátku výpovědi. Toto futurum má jistě význam rozkazovacího způsobu (překlady je tak většinou také vyjadřují). Další rozdíly pak mají mnohem menší význam. Základním východiskem pro další zkoumání je odpověď na otázku, která formulace je starší, tj. zda v Mt 5,48 nebo v Lk 6,36. Nejdůležitější je samozřejmě podoba jmenného přísudku, tj. zda bylo původně τέλειοι nebo οἰκτίρμονες.

Otázka, jak vypadala starší podoba textu, který vyzývá k napodobení postoje a jednání nebeského Otce, se dotýká v první řadě podoby textu v předpokládaném prameni Q, jehož text bývá rekonstruován na základě společných textů u Matouše a Lukáše, které však se nenacházejí v Markově evangeliu. Existence tohoto pramene není sice úplně nesporná, ale důvody pro předpoklad jeho existence se nicméně jeví jako opodstatněné. Ohledně otázky, jak vypadala starší podoba textu, který sledujeme, je odpověď hlavních proponentů pramene Q poměrně jasná. Velký mezinárodní projekt o prameni Q, jehož výsledek byl publikován v r. 2000, předpokládá jako původní text (označený Q 6,36): [[γίν]]εσθε οἰκτίρμονες ὡς .. ὁ πατήρ ὑμῶν οἰκτίρμων ἐστίν¹⁸. Třebaže není jistota ohledně počátečního imperativu (γίνεσθε se pokládá za tvar pravděpodobný, tedy ne zcela jistý¹⁹), o původnosti adjektiva οἰκτίρμονες oproti τέλειοι editoři nepochybují. Kromě edice *The Critical Edition of Q* zastává toto řešení i řada dalších badatelů²⁰. Avšak objevují se i jiné názory²¹. Opačné

¹⁸ ROBINSON – HOFFMANN – KLOPPENBORG, *The Critical Edition of Q*, 72. Viz také HOFFMANN – HEIL, *Die Spruchquelle Q*, 42.

¹⁹ Viz ROBINSON – HOFFMANN – KLOPPENBORG, *The Critical Edition of Q*, lxxxii: „probable but uncertain“ (o významu dvojitých hranatých závorek).

²⁰ SCHULZ, *Q*, 130: „οἰκτίρμονες bei Lk wird ursprünglich sein“; SCHLOSSER, *Le Dieu de Jésus*, 140. Z komentářů viz např. SCHÜRMAN, *Das Lukasevangelium*, 360; MARSHALL, *The Gospel of Luke*, 265; WIEFEL, *Das Evangelium nach Lukas*, 137; BOCK, *Luke*, 605; RADL, *Das Evangelium nach Lukas*, 395n; KLEIN, *Das Lukasevangelium*, 260; KONRADT, *Das Evangelium nach Matthäus*, 99.

²¹ Tak např. FITZMYER, *The Gospel according to Luke*, 640, říká: „It is hard to say which would have been the more original «Q» form, «perfect» or «merciful»“, třebaže se zdá, že přece jen více preferuje Lukáše („Matthew ... may have redacted the «Q» saying“).

řešení, tj. Matoušovu originalitu, zastával např. M. Black, který argumentoval tím, že v textu se nachází slovní hříčka založená na zvukové podobnosti slov „zdravit“ (aram. *š^elam*) v Mt 5,46.47 a „dokonalý“ (aram. *š^elim*) v Mt 5,48²². Ale tento argument se sám o sobě jeví jako poměrně slabý (Mt 5,48 např. neodkazuje pouze na předcházející dva verše). A výrazně proti němu stojí skutečnost, že v Mt 19,21 se objevuje τέλειος jako zřejmě výsledek redakční práce evangelisty Matouše (nevyskytuje se na paralelním místě v Mk 10,21) a τέλειοι v Mt 5,48 se ukazuje jako vhodný výraz (vytvářející inkluzi) pro souhrnné vyjádření požadavku převyšující spravedlnosti, který byl vysloven v Mt 5,20²³. Tak se jeví jako oprávněné předpokládat, že v prameni Q 6,36 byla výzva k milosrdenství (jako v Lk 6,36). Další rekonstrukce tohoto verše v *The Critical Edition of Q*, především pokud jde o úvodní imperativ γίνεσθε, už nemá tak silnou podporu odborníků²⁴. Ještě komplikovanější situace se rýsuje ohledně kontextu Lk 6,36. Sama edice *The Critical Edition of Q* zaznamenává alternativní postavení Q 6,36 v Q, a to po 6,35c.d. a před Q 6,37 nebo po Q 6,34²⁵. Rekonstruovaný text se však drží druhé možnosti a Q 6,35c.d umísťuje po Q 6,27 a před Q 6,29²⁶. Z předešlého je poznat, že edice *The Critical Edition of Q* nepočítá s opakováním příkázání lásky k nepřítelům (viz Lk 6,35a.b)²⁷. Plné vyřešení otázky přesného kontextu Q 6,36 v prameni Q ovšem přesahuje téma, zaměření a cíl tohoto příspěvku.

Přidržíme-li se předpokladu, že text Q 6,36 odpovídal, alespoň v hlavních rysech, Lk 6,36, je logické se také dále ptát: Jak to vypadalo před pramenem Q? Nebo i konkrétněji: Má výzva v Lk 6,36 svůj původ v kázání historického Ježíše Krista? Odpověď na tuto otázku není samozřejmě snadná, jestliže se ptáme po přesném znění výroku, tj. jde-li nám o tzv. *ipsissima verba Jesu*. Přesto je možné učinit alespoň o něco určitější závěr, než k jakému dospěli členové tzv. *Jesus*

---

²² Viz BLACK, *An Aramaic Approach*, 181.

²³ Srov. SCHLOSSER, *Le Dieu de Jésus*, 140.

²⁴ Např. SCHLOSSER, *Le Dieu de Jésus*, 140, zůstává v této otázce nerozhodnutý, když jako překlad začátku tohoto verše v prameni Q uvádí „Soyez/vous serez“. Naproti tomu KLEIN, *Das Lukasevangelium*, 260, počítá zřejmě s tím, že γίνεσθε pochází až od Lukáše.

²⁵ Viz ROBINSON – HOFFMANN – KLOPPENBORG, *The Critical Edition of Q*, 72.

²⁶ Viz ROBINSON – HOFFMANN – KLOPPENBORG, *The Critical Edition of Q*, 56-60.

²⁷ V publikaci HOFFMANN – HEIL, *Die Spruchquelle Q*, 121, se ovšem říká, že tento sled, tj. „příkázání lásky k nepřítelům i s jeho zdůvodněním na začátku řady výroků (bez opakování na konci) odpovídá návrhu PH“, tj. Paula Hoffmanna. Naproti tomu však JSKV (= John S. Kloppenborg Verbin) „trvá na lukášovské struktuře pro Q (Q 6,27n. na začátku, Q 6,35a.b a 6,35c.d po Q 6,27-34 na konci)“.

Seminar, kteří zde viděli pouze něco blízkého Ježíšovým myšlenkám²⁸. Lk 6,36 a Mt 5,48 upomínají na starozákonní texty Dt 18,13 (podle LXX: „Budeš dokonalý [τέλειος] před Hospodinem, svým Bohem“) a Lv 19,2 („Buďte [v LXX: ἔσεσθε] svatí, neboť já, Hospodin, váš Bůh, jsem svatý“²⁹). Mt 5,48 se zdá oběma místům bližší než Lk 6,36, ale tyto texty mohly právě motivovat autora Matoušova evangelia k výsledné formulaci (především τέλειος v Dt 18,13 a ἔσεσθε v Lv 19,2). V targumu Pseudo-Jonathan k Lv 22,28 se nachází formulace: „Jako náš Otec je milosrdný v nebi, tak buďte milosrdní na zemi“³⁰. Tento targum byl pravděpodobně známý v novozákonní době. To ovšem nezpochybně předpokládá (např. proto, že se pak zde nedá uplatnit tzv. argument nepodobnosti, kterého se užívá pro potvrzení historicity evangelních vyprávění), že to, co je v Lk 6,36, pronesl historický Ježíš, protože obsah Lk 6,36 zapadá do Ježíšova kázání a Ježíš mohl užít formulace, která byla už známá jeho posluchačům³¹. Formulaci v Lk 6,36 lze tak považovat za dost pravděpodobná Ježíšova slova. Tuto výzvu lze nejlépe chápat jako součást příkazu lásky k nepřátelům, která byla nepochybně podstatnou součástí Ježíšova kázání a vystupování³².

Nyní je možné vrátit se k otázce redakce textu v Lukášově evangeliu. Lk 6,36 je součástí tzv. Ježíšovy řeči na rovině³³, jejíž rozsah se v Lukášově evangeliu většinou vymezuje verši 20-49 šesté kapitoly. Verš 6,36 však nepochybně tvoří součást menší jednotky, kterou alespoň většina autorů vymezuje verši 6,27-38³⁴. Někteří však mají v této otázce odlišný názor a člení

²⁸ Verš Lk 6,36 byl v překladu skupiny *Jesus Seminar* označen šedou barvou, což ohledně Ježíšových slov znamená: „The words in gray are not his, though they contain ideas that are close to his own“. Viz *Example from Luke 6:29-37* [cit. 2015-08-30] anebo FUNK – HOOVER – THE JESUS SEMINAR, *The Five Gospels*, 36 [option 2] a 296.

²⁹ Lv 19,2 je citován také v 1 Petr 1,16.

³⁰ Viz STRACK – BILLERBECK, *Kommentar*, 159; srov. SCHLOSSER, *Le Dieu*, 141.

³¹ Viz SCHLOSSER, *Le Dieu*, 142.

³² Lze si představit, že výzvu k lásce k nepřátelům mohl Ježíš vyslovit i opakovaně, takže by potom nevadila aspoň relativně samostatná existence logia v Lk 6,36. Pro nezávislost tohoto logia se vyslovil např. SCHLOSSER, *Le Dieu*, 141, 245.

³³ V němčině existuje pro tento text vžitý výraz *Feldrede*, tj. „řeč na poli“.

³⁴ Lk 6,27-38 tvoří také liturgickou perikopu v katolickém lekcionáři, a to o 7. neděli v mezidobí v cyklu C, ve čtvrtek 23. týdne v mezidobí a jako volitelný text pro mše o svatých – řeholnicích.

text řeči na rovině jiným způsobem³⁵. Ovšem i mezi autory, kteří spojují verše 27-38 v jeden celek, není jednota v konkrétní příslušnosti v. 36. Známým příkladem jednoho řešení dalšího členění tohoto textu je komentář H. Schürmanna, který v rámci perikopy Lk 6,27-38 rozlišuje dva oddíly: 6,27-35 a 6,36-38 (první z nich dělí ještě na dvě části: 6,27-31 a 6,32-35)³⁶. Ale důvody pro myšlenkovou spojitost v. 36 s textem, který předchází, se jeví přece jen o něco přesvědčivější. Např. M. Wolter ve svém komentáři uvádí tři více či méně přesvědčivé důvody pro tuto spojitost: a) označení „Otec“ ve v. 36 je komplementární, tj. odkazuje k formulaci „děti Nejvyššího“ ve v. 35c; b) přídavné jméno *χρηστός* („dobrý“), které je ve v. 35d, je v biblické tradici i mimo ni často spojováno s adjektivem *οικτίμων* („milosrdný“), které je ve v. 36b (viz např. v LXX Žl 69[68],17; Žl 112[111],5; 145[144],8-9); c) v. 36 užívá stejného argumentu jako v. 35: ti, na které se Ježíš obrací, se mají ve svém jednání řídit podle Boha³⁷. Ale na druhé straně je jistě také oprávněné vidět v Lk 6,36 verš, který spojuje předchozí text s následujícím a plní tak funkci určitého přechodu od jedné dílčí myšlenky k druhé³⁸. Podstatné ovšem je, že výpověď Lk 6,36 je třeba chápat jako pevnou součást kontextu, ve kterém se nachází. To platí pro výsledný text Lukášova evangelia. Ale je oprávněné počítat také s tím, že to platilo i pro kázání historického Ježíše Krista, třebaže přesně nevíme, jakými slovy tento svůj požadavek vyjádřil³⁹. Z toho pak vyplývá, že výzva k milosrdenství byla pevnou součástí Ježíšova požadavku a prikázání lásky k nepřátelům⁴⁰. A obojí tvořilo jednotu s výzvou ke konání dobra vůči všem

³⁵ Např. SABOURIN, *L'évangile de Luc*, 161, 163, rozlišuje § 27 (6,27-35) a § 28 (6,36-49); KLEIN, *Das Lukasevangelium*, 250, 259, odděluje 6,27-35 a 6,36-46.

³⁶ Viz SCHÜRMAN, *Das Lukasevangelium*, 342n, 352n, 359n.

³⁷ Viz WOLTER, *Das Lukasevangelium*, 260.

³⁸ Např. SCHNEIDER, *Das Evangelium nach Lukas*, 156, chápe Lk 6,36 jako závěr perikopy 6,27-36, ale současně také jako přechod k 6,37n. Pozoruhodně sám SCHÜRMAN, *Das Lukasevangelium*, 360, říká, že Lukášovo slovo *οικτίμων* ve v. 36 „jednak věcně dobře následuje po *χρηστός* ve v. 35c a na druhé straně ... činí srozumitelnějším připojení 6,37n“.

³⁹ Např. CARD, *Luke*, 92, se domnívá, že slovo, kterého užil Ježíš ve výroku, který se nachází v Lk 6,36, bylo *hesed*. Připomíná přitom významovou škálu tohoto hebrejského slova, o kterém říká, že je v anglickém překladu krále Jakuba (z r. 1611) přeloženo 14 různými způsoby. K tomu je třeba poznamenat, že Ježíš mluvil zřejmě aramejsky, ale *hesed* svým širokým významem jistě vyjadřuje podstatné zaměření jeho kázání a nauky.

⁴⁰ Nelze souhlasit s rozlišením, které zastává KLEIN, *Das Lukasevangelium*, 260, který vztahuje 6,27-35 na prokazování lásky vůči „Außenstehenden“ a 6,36-46 chápe jako poučení o správném jednání „innerhalb der Gemeinde“. K tomu uvádí jako doklad v pozn.

(srov. Lk 6,33n). To zachytil výrazným způsobem právě evangelista Lukáš ve svém evangeliu. Nyní jde také o to, umět vidět a správně vyhodnotit širší souvislosti textu v Lk 6,36.

2 Lk 6,36 v kontextu Lukášova evangelia a celého Nového zákona

Čtenář Lukášova evangelia musí bez obtíží vnímat, jak výzva v Lk 6,36 harmonicky zapadá do obsahu celého evangelia, jehož autora např. italský básník Dante Alighieri charakterizoval jako „scriba mansuetudinis Christi“⁴¹. Jestliže chápeme požadavek „buďte milosrdní“ v Lk 6,36 ne pouze ve smyslu citové spoluúčasti, ale jako jasnou výzvu k činu a jednání, pak není obtížné najít celou řadu dalších textů Lukášova evangelia, které svým poselstvím promlouvají ve stejném duchu. Není zdaleka možné je všechny vyjmenovat. Snad nejnápadněji se přímo vnucuje podobenství o milosrdném Samaritánovi (Samařanovi) v Lk 10,25-37. V jeho posledním verši je výslovně řeč o „milosrdenství“. Nelze vidět žádný problém v tom, že v 10,37 se pro „milosrdenství“ objevuje řecký výraz ἔλεος, který byl jistě také pro Lukáše běžným a vhodným substantivem pro vyjádření milosrdného skutku (spíše než substantivum οἰκτιρμός, které bylo zřídka užíváno v jednotném čísle⁴²). Dále je možné v Lukášově díle poukázat na jednotlivé příklady skutků milosrdenství či na výzvy k němu, jako je tomu např. v Lk 11,41 (Ježíš kritizuje farizeje), v 12,33 (Ježíš povzbuzuje ty, kdo ho následují). Příklady k následování najdeme rovněž ve Skutcích apoštolů, tj. v druhém díle autora Lukášova evangelia, např. ve Sk 9,36 (dobročinnost Tabity-Srnky), v 10,2.4.31 (almužny bohobojného setníka Kornélia), v 24,17 (Pavel přináší do Jeruzaléma dary věřících)⁴³. Lze jistě poukázat také na Lk 14,12-14, kde Ježíš poučuje, že je třeba na oběd nebo na večeři pozvat toho, kdo to nemá

1: „KREMER, Lk 233“. Ale v komentáři J. Kremera (*Lukasevangelium*) se autor na uvedené straně zabývá 23. kapitolou Lukášova evangelia a ani v rámci Kremerovy exegeze perikopy 6,27-36 (!) se takový názor neobjevuje. Naproti tomu mnohem přesvědčivěji konstatuje SÖDING, *Nächstenliebe*, 162: „Milosrdenství, o kterém podle Lukáše hovoří Ježíš, je přímo spojeno s étosem lásky k nepřátelům“.

⁴¹ *De monarchia*, I, 16, 2. Originální latinský text je přístupný na internetu: ALIGHIERI: *Monarchia*, 16 [cit. 2015-10-15].

⁴² Ve Starém zákoně je to (v LXX) pouze v Zach 7,9 (ve spojení s ἔλεος) a v Sir 5,6, v Novém zákoně pak v Kol 3,12 (ve funkci genitivu kvality).

⁴³ Uvedené příklady z Lk a Sk uvádí SÖDING, *Nächstenliebe*, 163.

čím odplatit. V neposlední řadě je ovšem třeba zmínit text v Lk 15, kde Ježíš ve třech podobnostech obhajuje svoje chování vůči hříšníkům a lidem nevalné pověsti. Tím poukazuje na Boží dobrotu a milosrdenství (srov. Lk 15,20), které jsou přítomné v jeho jednání. To je však jistě také výzva pro ty, kdo Ježíše následují, aby i oni svědčili o této dobrotě a o tomto milosrdenství.

Z dalších evangelií se ke srovnání nabízí především Matoušovo evangelium, kde je v 5,1–7,28 rozsáhlý text Ježíšovy řeči, tzv. „horské kázání“. V něm je také vyslovena láska k nepřátelům (viz Mt 5,43-48). V této perikopě sice není výslovně zmíněno milosrdenství (paralelní text k Lk 6,36 v 5,48 hovoří o dokonalosti), ale v Mt 5,7 se nachází blahoslavenství „milosrdných“ (ἐλεήμονες). V Mt 6,1-4 pak Ježíš poučuje o tom, jak je třeba dávat almužnu. Velký význam má nepochybně perikopa v Mt 25,31-46, kde Ježíš představuje kritérium soudu i pro ty, kdo ho výslovně nepoznali⁴⁴. Evangelistu Matoušovi se nedostalo na základě jeho obrazu Krista takového označení, jak to učinil Dante pro autora Lukášova evangelia. Ježíšovo jednání je v prvním evangeliu líčeno jiným, méně výrazným způsobem. Ale je nepochybné, že i první evangelista sám zvěstoval Ježíše jako toho, kdo se slitovává a je milosrdný. V Mt 20,34 v rámci vyprávění o uzdravení dvou slepců u Jericha pouze Matouš (na rozdíl od paralel v Mk 10,52 a Lk 18,42) říká, že Ježíš před uzdravením oněch slepců „byl jít soucitem“ (σπλαγχνισθείς)⁴⁵.

V Markově evangeliu nenajdeme žádný text, který by nějakým způsobem doplňoval nebo převyšoval poselství o milosrdenství, jak je vyjádřeno v Lukášově nebo v Matoušově evangeliu. Myšlenka je tam samozřejmě přítomná, i když je vyjádřena méně explicitně, jak je to vidět např. na perikopě o povolání celníka Leviho (Mk 2,13-17), která vrcholí ve dvou Ježíšových výrocích ve v. 17: „Lékaře nepotřebují zdraví, ale nemocní“ a „Nepřišel jsem povolat spravedlivé, ale hříšníky“. Z Ježíšova jednání, jak je líčí celá perikopa v Markově evangeliu, je nepochybně patrné také jeho milosrdenství. Ale výslovně je tato myšlenka vyjádřena v této souvislosti pouze v Matoušově evangeliu. Tam najdeme (v 9,13) mezi oběma závěrečnými výroky ještě odkaz na Oz 6,6: „Jděte a učte se, co to je: «Milosrdenství (ἔλεος) chci, a ne oběť»“.

Nemálo významné je položit si otázku, jak se odráží poselství Lk 6,36 v listech apoštola Pavla. Explicitní vyjádření je možné nalézt ve Flp 2,1, kde

⁴⁴ Oba posledně zmíněné texty Matoušova evangelia uvádí rovněž SÖDING, *Nächstenliebe*, 163.

⁴⁵ Další zmínky v Matoušově evangeliu o Ježíšově soucitu (Mt 9,36; 14,14; 15,32) jsou zřejmě převzaty od Marka.

Pavel v rámci toho, oč chce opřít své povzbuzení filipských křesťanů, jmenuje (vedle *σπλάγχνα*) také *οικτιρμοί*, což se zde dá přeložit jako „slitování“, ale i „milosrdenství“. Je jasné, že v centru Pavlova povzbuzení ve Flp 2,1-4, které je přípravou na impozantní hymnus o Kristu v 2,6-11, stojí láska-*ἀγάπη* (viz Flp 2,2). K jejím projevům patří samozřejmě také předtím zmíněné „milosrdenství“. Apoštol vybízí rovněž k lásce k nepřátelům, a to hned ve svém nejstarším dochovaném listu (viz 1 Sol, 5,15). Pozornosti nemůže ujít Řím 12, kde je ve v. 8 vysloven požadavek radosti pro toho, kdo prokazuje milosrdenství⁴⁶. Avšak o praxi lásky pojednává široce následující perikopa v Řím 12,9-21. Tam zvláště vyniká výzva ve v. 14: „Žehnejte těm, kdo vás⁴⁷ pronásledují, žehnejte, a neproklínejte“. Přímou nabídkou srovnání s Lk 6,28, třebaže slovní překrytí je pouze v imperativu *εὐλογεῖτε* (žehnejte), avšak z hlediska výpovědi je totožnost dostatečně zjevná (s Mt 5,44 se Pavlův text stýká v uvedení těch, „kdo pronásledují“). Je pochopitelně na místě otázka, zda apoštol Pavel znal tradici o Ježíši jako hlasateli lásky k nepřátelům, která je zachycena např. v Lk 6,27.35 a Mt 5,44n. Ačkoliv se Pavlovy formulace liší od textů, které máme v horském kázání či v řeči na rovině, existují jasné logické i věcné důvody pro kladnou odpověď na tuto otázku a naopak neexistují dostatečné důvody tuto skutečnost zpochybňovat nebo vůbec nechávat tuto otázku otevřenou⁴⁸. Apoštol Pavel se nepochybně musel zajímat také o to, co a jak Ježíš učil (např. i při svém poměrně krátkém setkání s Petrem, o němž se zmiňuje v Gal 1,18). Ale ohledně lásky k nepřátelům si nepotřeboval zapamatovávat nějaký přesný text, který by potom musel citovat (např. na rozdíl od tradice o večeři Páně, kterou připomíná v 1 Kor 11,23-25, nebo od základního vyznání víry, které cituje v 1 Kor 15,3-5). Stačilo

⁴⁶ Obrat *ὁ ἐλεῶν ἐν ἰλαρότητι* např. Český ekumenický překlad překládá: „Kdo se stará o trpící, ať pomáhá s radostí“. To samozřejmě zahrnuje skutky milosrdenství.

⁴⁷ Zájmeno *ὁμᾶς* schází např. v papyru P⁴⁶ a v kodexu Vatikánském (B) a kritické vydání Nestle-Aland je klade do hranatých závorek. Přítomnost tohoto zájmena ve většině rukopisů by mohla být způsobena např. vlivem Mt 5,44. Ale smysl se příliš nemění, ať už „vás“ v původním textu bylo nebo ne.

⁴⁸ V kladném smyslu zodpovídá tuto otázku např. KÄSEMANN, *An die Römer*, 335 (sbírka pro katechezi); SCHLIER, *Der Römerbrief*, 379 („eine targumartige Paraphrase“); LOHSE, *Der Brief an die Römer*, 347 („eine Weisung des Kyrios“). Ale např. HULTGREN, *Paul's Letter to the Romans*, 457, si není zcela jistý: „one cannot claim certainty“. Také SÖDING, *Nächstenliebe*, 281, nechává otevřené, zda je zde „přímý vliv“ nebo „širší tradice“, třebaže předtím konstatoval, že Pavlovo samozřejmě poučování „mluví pro široké rozšíření prvokřesťanské etiky lásky, která se dá nejspíše vysvětlit účinkem Ježíšova kázání. Pavel je součástí tohoto pohybu: jako katalyzátor a vývěšník štít“ (*Nächstenliebe*, 276).

mu jistě vědomí skutečnosti samé, kterou pak sám dokázal teologicky zpracovat a rovněž i biblicky podepřít (viz např. Řím 12,19). Tuto nauku samozřejmě také zasadil do souvislosti Ježíšova života a celého poslání (srov. Gal 2,19n). Pavel hlásal Boží lásku v Kristu, která se nezastavila před hříšností lidí (srov. Řím 5,8), takže je v ní přítomné jako její pevná součást také milosrdenství. Tato láska pak působí v srdci a v životě těch, kdo uvěřili (srov. Řím 5,5). Láska věřících v Krista má potom stejné charakteristické rysy, jaké se ukázaly v životě a působení Syna Božího (srov. 1 Kor 13,4-7)⁴⁹.

Při sledování Pavlovy teologie je samozřejmě na místě zkoumat text jeho nesporných listů. Listy s Pavlovým jménem v preskriptu, které podle názoru velké části biblistů pocházejí až od Pavlových žáků a pokračovatelů, samozřejmě předpokládají obsah a nauku Pavlových nesporných listů. Jejich text se však snaží odpovídat na situaci věřících v době, kdy byly napsány. Tzv. „deuteropavlovské“ listy jsou zaměřeny především na zachování víry a na praxi lásky uvnitř komunit věřících v Krista. Tak nepřekvapuje, že v nich nenajdeme výslovnou výzvu k lásce k nepřátelům. Ale jsou zde výrazným způsobem zdůrazněny hodnoty, které mají charakterizovat život věřících v Krista. To se týká jistě napomenutí v Ef 4,32: „buďte k sobě navzájem laskaví, milosrdní (εὐσπλαγχνοί), odpouštějte si navzájem, jako i Bůh v Kristu odpustil vám“. K lásce, která přesahuje hranice společenství věřících, se může dospět, jestliže se domyslí, co všechno zahrnuje láska, o které hovoří např. text v Ef 5,1n: „Napodobujete Boha jako milované děti a žijte v lásce, jako i Kristus miloval nás a zcela vydal sám sebe za nás jako obětní dar, vůni Bohu velmi příjemnou“. Mimoto Kol 3,12 zmiňuje výslovně „milosrdné srdce“ (σπλάγχνα οἰκτιρμοῦ), které si mají věřící „obléci“, tj. plně žít a uplatňovat. Ve dvou pastorálních listech (1 a 2 Tim) se objevuje v úvodním pozdravu mezi pojmy „milost“ a „pokoj“, které jsou obvyklé ve všech nesporných listech apoštola Pavla, ještě výraz ἔλεος, tj. „milosrdenství“ (viz 1 Tim 1,2 a 2 Tim 1,2). Přímou výzvu k prokazování milosrdenství v těchto listech nenajdeme. Avšak v Tit 3,2 je mezi všeobecnými povinnostmi věřících také vyjádřen požadavek, aby se chovali ke všem lidem vlídně (ἐνδεδεικνυμένουσ πραύτητα πρὸς πάντας ἀνθρώπους).

List Židům byl napsán především proto, aby napomenul a povzbudil křesťany, kteří byli v nebezpečí, že ve víře ochabnou a že ji ztratí. Hodně místa

---

⁴⁹ Také např. SÖDING, *Nächstenliebe*, 255, zdůrazňuje, že u 1 Kor 13,4-7 „se blízkost k horskému kázání nedá přehlédnout“, když předtím o tomto textu dokonce řekl, že „řada sedmi přísudků ve verších 4 a 5 se dá číst jako portrét bliženské lásky, které učil a kterou žil Ježíš“ (*Nächstenliebe*, 254).

je věnováno představení Ježíše Krista jako velekněze. Už v 2,17 jej autor listu charakterizuje jako milosrdného (ἐλεήμων), ale jeho soucitnost (δυνάμενον συμπαθῆσαι) se slabostmi věřících je zdůrazněna především ve 4,15. Jestliže potom v 12,2 vyzývá autor listu adresáty k tomu, aby měli oči upřeny na Ježíše, který vede víru věřících od začátku až do konce (τὸν τῆς πίστεως ἀρχηγὸν καὶ τελειωτήν), nelze z toho nevyvodit závěr, že i život věřících se musí podobat životu Ježíše Krista.

Specifický a na první pohled výrazně zúžený obraz předkládají ohledně milosrdenství a lásky tzv. janovské spisy Nového zákona, tj. Janovo evangelium a tři Janovy listy. Příkázání lásky tam nepochybně zaujímá velmi význačné místo. Avšak je zřetelné, že se jedná o lásku ke spoluvěřícím v Krista, tj. o „bratrskou lásku“ (viz Jan 13,34n; 15,12; 1 Jan 2,7; 2 Jan 5). Ale přitom je poznat, že kvalita této lásky má být velmi vysoká, protože Kristovi učedníci se mají navzájem milovat tak, jak je miloval Kristus (viz Jan 13,34; 15,12; srov. také 1 Jan 4,7-10). Tento důraz na vzájemnou lásku se dá vysvětlit situací vnějšího ohrožení, ve které se nacházeli věřící, jimž byly janovské spisy adresovány. Je však poznat, že vzájemná láska Ježíšových učedníků má působit navenek (srov. Jan 13,35). Jejich jednota má přivést „svět“ k tomu, aby také uvěřil (viz Jan 17,21). To znamená, že i nepřátelský svět (srov. Jan 12,18n) musí nějakým způsobem zakusit Boží lásku v lásce těch, kdo věří v Krista. Výslovnou výzvu k uskutečňování milosrdenství zde nenajdeme. Ovšem např. důrazná výzva k činné lásce, která napodobuje lásku Kristovu, jak ji najdeme v 1 Jan 3,16-18, může jistě aspoň nechat tušit i tento aspekt lásky.

Pokud jde o zbývající katolické epištoly, stojí v centru poselství listu Jakubova nepochybně příkázání lásky k bližnímu, které je tam označeno jako „královský zákon“ (Jak 2,8), když je především zdůrazněno jeho sociální zaměření (Jak 2,1-7). V Jak 3,17 se říká, že „moudrost shůry“, o kterou je třeba usilovat, je „plná milosrdenství (μεσση ἐλέους)“. Jak bylo už uvedeno, přídavné jméno οἰκτίμων se vyskytuje v 5,11, kde označuje Boží⁵⁰ vlastnost, o kterou se mohou věřící opřít. V 1. listu Petrově není možné v naší souvislosti přehlédnout text v 3,8n: „Všichni buďte jedné mysli, soucitní, plní bratrské lásky, milosrdní (εὐσπλαγχοί) a pokorní, neodplácejte zlým za zlé ani urážkou za urážku, naopak žehnejte; vždyť jste byli povoláni k tomu, abyste se stali dědici požehnání“. Ačkoliv se toto povzbuzení týká v první řadě vztahů mezi křesťany, jeho

⁵⁰ Řídící člen ὁ κύριος („Pán“), který je v Jak 5,11 rozvíjen adjektivem οἰκτίμων, označuje zřejmě Boha (srov. např. MUSSNER, *Der Jakobusbrief*, 207).

obsahová blízkost k Ježíšově nauce např. v Lk 6,28 a Mt 5,44 je zřetelně patrná. V krátkém listu Judově se objevují v rámci napomenutí před závěrem listu také výzvy: „s pochybujícími mějte slitování (ἐλεᾶτε)“ (v. 22) a „mějte slitování (ἐλεᾶτε) i nad jinými, ale s obezřetností (ἐν φόβῳ), ať se vám oškliví (μισοῦντες) i jejich plášť, poskvrněný hříchem (ἀπὸ τῆς σαρκός)“ (v. 23). Druhý list Petrův, který podle všeho závisí na listu Judově, vyjadřuje však také samostatné myšlenky. To se týká např. zcela specifické myšlenky o účasti věřících na božské přirozenosti (1,4), po níž hned následuje vzestupná řada hodnot, o které je třeba horlivě usilovat. Tato řada začíná vírou (1,5) a vrcholí bratrskou láskou (φιλαδελφία) a láskou vůbec, tj. ἀγάπη (1,7). Z toho plyne, že láska-ἀγάπη má jít dále, než kam sahá láska bratrská⁵¹.

Knihy Zjevení, která stojí tradičně na konci Nového zákona, neobsahuje asi už vzhledem k svému literárnímu druhu výzvu, aby věřící v Krista šířili milosrdnou lásku vůči druhým lidem. Ale najdeme v této knize rozhodně první a základní bod a předpoklad pro tuto lásku. Knihy Zjevení zvěstuje Krista, „který nás miluje, který nás svou krví zbavil hříchů“ (Zj 1,5), a to znamená, že i je zde je silné svědectví o Boží lásce (srov. i útěšné texty v 7,17 a 21,4), ze které mají žít ti, kdo uvěřili, a mají o ní svědčit svým životem (srov. Zj 11,7; 17,6).

3 Závěr

Naším výchozím textem byla Ježíšova výzva k milosrdenství v Lk 6,36, která obsahuje zdůvodnění, jež poukazuje na to, že takovou vlastnost má „Otec“, tj. sám Bůh. Nejen užité adjektivum οἰκτίρμων, ale především kontext, ve kterém se celý verš nachází, znamenají, že výzva k milosrdenství směřuje k činné lásce, která zahrnuje i nepřátele. S velkou pravděpodobností má tato výzva svůj počátek v kázání a nauce historického Ježíše Krista, třebaže nedovedeme určit přesné znění jeho slov. Nejedná se o nějakou jen okrajovou nebo pouze doplňující nauku, nýbrž o požadavek, který má své místo v centru evangelia. To je potvrzeno dalšími texty především v Lukášově evangeliu, které jsou výzvou k milosrdné lásce (kromě podobenství v Lk 10,25-37 je možné poukázat i na tři podobenství v Lk 15, v nichž Ježíš jistě také dává příklad k následování). Stejnou zvěst hlásají také četné texty hlavně v Matoušově evangeliu. Je zřetelné, že stejná láska má ústřední místo rovněž v listech apoštola Pavla, třebaže o „milosrdenství“ hovoří Pavel výslovně zřídka. Ale podoba lásky, kterou

---

⁵¹ Srov. SÖDING, *Nächstenliebe*, 338.

apoštol tak vyzvedá (viz především 1 Kor 13), nedává prostor pro pochybnost o jejím milosrdném obsahu, protože se jedná nepochybně o odpověď na Boží lásku v Kristu (srov. Gal 2,20). Rovněž v katolických epištolách najdeme texty, které jsou minimálně ozvěnou Kristovy nauky o milosrdné lásce. Lze tedy bez přehánění říci, že správně chápaný imperativ v Lk 6,36 je podstatnou součástí poselství celého Nového zákona.

Jestliže výzva k milosrdenství, jak je vyjádřena v Lk 6,36, má takové klíčové postavení ve zvěsti Nového zákona, pak ti, kdo přijímají Nový zákon jako Boží slovo a jako základ své víry v Ježíše Krista, nemohou zůstat tímto textem neovlivněni. Jeho vliv musí být patrný v jejich jednání a v jejich životě. Neznamená to samozřejmě, že by se nějakým způsobem vzdalovali od pravdy, ale naopak radost z pravdy je jim vlastní (srov. 1 Kor 13,6b). Je to proto, že Kristus-Pravda (srov. Jan 14,6) žije v nich (srov. Gal 2,20).

Bibliografie

- ALAND, Barbara – ALAND, Kurt – KARAVIDOPOULOS, Johannes – MARTINI, Carlo. M. – METZGER, Bruce M. (eds.): *Novum Testamentum Graece*, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, ²⁸2012.
- ALIGHIERI, Dante: *Monarchia*. A cura di Pier Giorgio Ricci. [online]. [cit. 2015-10-15]. Dostupné na internetu: http://www.liberliber.it/mediateca/libri/a/alighieri/monarchia/pdf/monarc_p.pdf.
- BEEKES, Robert: *Etymological Dictionary of Greek* (IEED 10/1-2), 2. vols., Leiden: Brill, 2010.
- Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih)*. Český ekumenický překlad, Praha: Česká biblická společnost, 1995.
- BLACK, Matthew: *An Aramaic Approach to the Gospels and Acts*, Peabody, MA: Hendrickson, 1967.
- BOCK, Darrell L.: *Luke 1:1–9:50*, Grand Rapids, MI: Baker Academic, 1994.
- CARD, Michael: *Luke: The Gospel of Amazement*, Downers Grove: InterVarsity Press, 2011.
- Das Neue Testament: Übersetzt von Fridolin Stier*, München – Düsseldorf: Kösel – Patmos, 1989.
- Example from Luke 6:29-37*. [cit. 2015-08-30]. Dostupné na internetu: www.westarinstitute.org/projects/the-jesus-seminar/jesus-seminar-phase-1-sayings-of-jesus/example-from-luke-629-37.
- FANNING, Buist M.: *Verbal Aspect in New Testament Greek*, Oxford: Clarendon Press, 1990.
- FITZMYER, Joseph A.: *The Gospel according to Luke (I–IX)*, New York: Doubleday, 1981.
- FUNK, Robert, W. – HOOVER, Roy W. – THE JESUS SEMINAR: *The Five Gospels: What Did Jesus Really Say? The Search for the Authentic Words of Jesus*. New Translation and Commentary by Robert W. Funk, Roy W. Hoover, and The Jesus Seminar, San Francisco: HarperCollins, 1993.

- HOFFMANN, P. – HEIL, Christoph (Hrsg.): *Die Spruchquelle Q: Studienausgabe Griechisch und Deutsch*, Darmstadt – Leuven: Wissenschaftliche Buchgesellschaft – Peeters, 2002.
- HULTGREN, Arland J.: *Paul's Letter to the Romans: A Commentary*, Grand Rapids, MI: Eerdmans, 2011.
- CHANTRAINE, Pierre: *Dictionnaire étymologique de la langue grecque: Histoire des mots*, Paris: Klincksieck, 1977.
- Jeruzalémská bible: Písmo svaté vydané Jeruzalémskou biblickou školou*, Praha: Krystal OP / Karmelitánské nakladatelství, 2009.
- KÄSEMANN, Erich: *An die Römer*, Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, ³1974.
- KLEIN, Hans: *Das Lukasevangelium* (KEK I/3), Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2006.
- KONRADT, Matthias: *Das Evangelium nach Matthäus* (NTD 1), Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2015.
- KREMER, Jacob: *Lukasevangelium* (NEB.NT 3), Würzburg: Echter, 1988.
- La Bible de Jérusalem: La Sainte Bible traduite en français sous la direction de l'École biblique de Jérusalem*, Paris: Cerf, 1973.
- LOHSE, Eduard: *Der Brief an die Römer*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2003.
- MARSHALL, Ian H.: *The Gospel of Luke: A Commentary on the Greek Text*, Exeter: Pater Noster Press, 1978.
- METZGER, Bruce M.: *A Textual Commentary on the Greek New Testament*, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, ²1994.
- Münchener Neues Testament: Studienübersetzung*, Düsseldorf: Patmos, ⁵1998.
- MUSSNER, Franz: *Der Jakobusbrief* (HThK XIII/1), Freiburg: Herder, ⁴1981.
- RADL, Walter: *Das Evangelium nach Lukas. Erster Teil: 1,1–9,50*, Freiburg: Herder, 2003.
- ROBINSON, James M. – HOFFMANN, Paul – KLOPPENBORG, John S. (eds.): *The Critical Edition of Q*, Minneapolis – Leuven: Fortress Press – Peeters, 2000.
- SABOURIN, Léopold: *L'évangile de Luc: Introduction et commentaire*, Roma: PIB, 1992.
- SCHLIER, Heinrich: *Der Römerbrief* (HThK VI), Freiburg: Herder, ³1987.
- SCHLOSSER, Jacques: *Le Dieu de Jésus*, Paris: Cerf, 1987.
- SCHNEIDER, Gerhard: *Das Evangelium nach Lukas: Kapitel 1–10*, Gütersloh – Würzburg: Gütersloher – Echter, 1992.
- SCHULZ, Siegfried: *Q: Die Spruchquelle der Evangelisten*, Zürich: Theologischer Verlag, 1972.
- SCHÜRMAN, Heinz: *Das Lukasevangelium: Erster Teil*, Freiburg: Herder, 1969.
- Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*, Praha: Academia, 2015.
- Slovo na cestu*, Praha: Česká biblická společnost, 2006.
- SÖDING, Thomas: *Nächstenliebe: Gottes Gebot als Verheißung und Anspruch*, Freiburg: Herder, 2015.
- STRACK, Hermann L. – BILLERBECK, Paul: *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch*. 2. Bd., München: C. H. Beck, 1924.
- Sväté Písmo*, Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 2013.
- The Greek New Testament SBL Edition*. [cit. 2015-07-28]. Dostupné na internetu: <http://sblgnt.com>.
- WIEFEL, Wolfgang: *Das Evangelium nach Lukas* (ThHK 3), Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1988.

- WOLTER, Michael: *Das Lukasevangelium*, Tübingen: Mohr Siebeck, 2008. [cit. 2015-10-15]. Dostupné na internetu: www.liberliber.it/mediateca/libri/a/alighieri/monarchia/pdf/monarc_p.pdf.
- ZERWICK, Maximilian: *Biblical Greek illustrated by examples. English edition adapted from the fourth Latin edition by J. Smith*, Roma: PIB, 1963.
- ZERWICK, Maximilian: *Graecitas biblica Novi Testamenti exemplis illustratur. Ed. quinta aucta et emendata*, Romae: PIB, 1966.

Zhrnutie

Článek se zabývá významem a poselstvím verše Lk 6,36, který obsahuje příkaz „buďte milosrdní“. Tento požadavek je hodnocen jako velmi důležitá součást kázání Ježíše Krista, která se pojí s jeho výzvou k lásce k nepřítelům. Následně je zkoumán vlastní kontext Lk 6,36 a potom kontext celého Lukášova evangelia. K tomu přistupuje představení textů s podobným poselstvím v dalších knihách Nového zákona. Příspěvek dospívá k závěru, že naplnění výzvy v Lk 6,36, která tvoří podstatnou součást evangelia Ježíše Krista, musí být patrné v životě těch, kdo věří v Krista.

Klíčové slova: Lukášovo evangelium, milosrdenství, láska k nepřítelům.

Summary

The article investigates the meaning and message of Luke 6:36, which contains the imperative to be merciful. This demand is seen as an important component of the preaching of Jesus, connected with his exhortation to love enemies. Subsequently, the proper context of Luke 6:36 and the context of the whole Gospel of Luke are examined, followed by the presentation of texts with a similar message in the other books of the New Testament. In conclusion, the contribution sees the exhortation in Luke 6:36 as an essential part of the Gospel of Jesus that must be evident in the life of those who believe in Christ.

Keywords: Gospel of Luke, mercy, love for enemies.

Ladislav Tichý
CMTF UP
Univerzitní 22
CZ – 771 11 OLOMOUC
Czech Republic
ladislav.tichy@upol.cz

Contents

Treaties

Jeremy CORLEY

Tripartite Creation in Sirach 16:26–17:4 155-184

Blažej ŠTRBA

Boundless Is God's Forgiveness? The Hebrew Root *slh* and Its
Greek Translations as an Essential Element of the Old Testament
Theology of Forgiveness 185-219

Juraj FENÍK

Temporarily Barren: Elizabeth and the Transformation of Women
in Luke's Gospel 220-247

Ladislav TICHÝ

"Be Merciful" (Luke 6:36) in the Context of the New
Testament 248-264

Dagmar KRÁĽOVÁ

"For His Mercy Is Everlasting". An Outline of the Correlation
between Integrity and Mercy in Selected Biblical Characters and
Its Clarification from the Psychological Point of View 265-282

Abstracts and reviews 283-306

Communications and references 307-310

Obsah

Štúdie

<i>Jeremy CORLEY</i> Tripartite Creation in Sirach 16:26–17:4	155-184
<i>Blažej ŠTRBA</i> Bezhraničné Božie odpustenie? Hebrejský koreň <i>slh</i> a jeho grécke preklady ako základný prvok teológie Starého zákona o odpustení	185-219
<i>Juraj FENÍK</i> Dočasne neplodná: Alžbeta a premena žien v Lukášovom evanjeliu	220-247
<i>Ladislav TICHÝ</i> “Bud’te milosrdní” (Lk 6,36) v kontextu Nového zákona	248-264
<i>Dagmar KRÁĽOVÁ</i> “Lebo jeho milosrdenstvo je večné”. Náčrt korelácie integrity a milosrdenstva u vybraných biblických postáv a jej osvetlenie z psychologického hľadiska	265-282
Abstrakty a recenzie	283-306
Správy a oznamy	307-310